

بررسی نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی نهضت سوادآموزی

نویسندگان: دکتر سعید رجایی پور^۱ و احمدرضا اکبری عمرآبادی^۲

۱. استادیار دانشگاه اصفهان

۲. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی استان اصفهان بود. بدین منظور نیازهای نوسوادان در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی، شخصی، هنری، دینی و شغلی بررسی شده است. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی از نوع پیمایشی بود و از تکنیک دلفی جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. جامعه آماری شامل کلیه نوسوادان شهری و روستایی استان اصفهان در سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای تعداد ۴۵۶ نفر از آنان به‌عنوان نمونه آماری تحقیق انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته بررسی نیازهای مطالعاتی نوسوادان بود که با استفاده از تکنیک دلفی تدوین شد و شامل ۱۲۰ سؤال بسته پاسخ بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت بود و ضریب پایایی آن در یک مطالعه‌ی مقدماتی ۰/۸۵ برآورد گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (t تک متغیره، t با دو گروه مستقل؛ تحلیل واریانس تک متغیری، توکی و آزمون^۲ هتلینگ) استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۰/۰۱ (۱/۶۴) در خصوص نیازهای مطالعاتی نوسوادان در زمینه‌های اجتماعی، بهداشتی و دینی به ترتیب با مقدار آزمون ۳/۴۳، ۱۶/۹، ۱۶/۲۱، ۷/۶۸ با احتمال ۰/۹۹ بیش از سطح متوسط بوده است. اما t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۰/۰۵ در خصوص نیازهای فرهنگی، اقتصادی، هنری و شغلی کوچکتر است. بررسی نظرات نوسوادان بر اساس عوامل دموگرافیک در چند مورد تفاوت معناداری را نشان داد. بین نظرات نوسوادان مرد و زن در خصوص انواع نیازها تفاوت معناداری وجود دارد. نوسوادان مرد مطالب دینی را با میانگین ۳/۶۶ و مطالب اجتماعی و بهداشتی را به ترتیب با میانگین ۳/۲۷ و ۳/۱۱ و نوسوادان زن نیازهای بهداشتی و دینی را با میانگین‌های ۳/۵۳ و ۳/۴۹ مورد تأکید قرار داده‌اند. مقایسه میانگین نمره نیازها براساس گروه‌های سنی در خصوص نیازهای بهداشتی و هنری در سطح $p < 0/05$ و در خصوص نیازهای شخصی و دینی در سطح $p < 0/01$ معنادار بوده است. بررسی نیازهای نوسوادان مجرد و متأهل در خصوص نیاز دینی در سطح $p < 0/05$ معنادار است. همچنین نمره نیاز نوسوادان بر اساس دوره‌های تحصیلی در خصوص نیاز شخصی در سطح $p < 0/05$ و در خصوص نیاز هنری و بهداشتی در سطح $p < 0/01$ معنادار بوده است. مقایسه میانگین نمره انواع نیازها نشان داد که بیش‌ترین نیاز مطالعاتی در زمینه‌های دینی و بهداشتی به ترتیب با میانگین‌های ۳/۵۳ و ۳/۴۵ است و کم‌ترین نیاز مربوط به موضوعات فرهنگی و هنری با میانگین‌های ۲/۵۳ و ۲/۴۷ است.

واژه‌های کلیدی: نیازسنجی، نوسوادان، سوادآموزی، نیازهای مطالعاتی، نهضت سوادآموزی، اصفهان

دوماهنامه علمی - پژوهشی
دانشگاه شاهد
سال چهاردهم - دوره جدید
شماره ۲۴
شهریور ۱۳۸۶

مقدمه

شناخت و تحلیل نیازهای آموزشی سوادآموزان پیش نیاز یک برنامه‌ی سوادآموزی موفق است. نیاز چیزی است که برای ارضاء و تحقق یک هدف قابل دسترسی، ضروری و مفید است. از این نظر نیاز، یک نقش واسطه‌ای پیدا می‌کند، که رفع آن موجب تحقق هدف یا تسهیل در آن می‌شود تعیین نیازهای آموزشی اولین گام برنامه‌ریزی آموزشی و در واقع نخستین عامل ایجاد و تضمین اثربخشی فرآیند، آموزش و بهسازی است که اگر به درستی انجام شود مبنای عینی تری برای برنامه‌ریزی به‌عنوان نقشه‌ی اثربخشی و تبعاً سایر فعالیت‌ها فراهم خواهد شد و احتمال تطابق آن با نیازهای افراد، حوزه شغلی آن‌ها و در نهایت اثربخشی دوره‌های آموزشی و نهایتاً کارکرد آموزش را فراهم خواهد کرد [۱]. «به بررسی و سنجش فاصله میان آنچه باید انجام شود و آنچه که در حال انجام است، نیازسنجی گفته می‌شود. نیازسنجی، مبنایی برای تعیین اهداف و بستر مناسبی برای سازماندهی برنامه‌های آموزش فراهم می‌سازد. بنابراین کلیه تصمیمات در خصوص تدارک هدف‌های آموزشی خاص، محتوای آموزشی مناسب و استفاده مؤثر از سایر منابع و امکانات محدود (انسانی، مالی و مادی) تابعی از مطالعات نیازسنجی است» [۲].

نظر به این که سوادآموزی به‌عنوان یک شرط اجتناب‌ناپذیر برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و بهبود شرایط زندگی انسان‌های محروم از سواد است. انجام تحقیقاتی برای بهبود و ارتقاء کیفیت برنامه‌های سوادآموزی بیش از پیش احساس می‌شود. تنها راه حل اصولی مقابله با معضل بیسوادی تدوین برنامه‌هایی است که از حیث محتوی و روش‌های آموزشی و شرایط اجرایی با نیازها و شرایط خاص گروه‌های شرکت‌کننده متناسب باشد. «یکی از راه‌های شرکت بزرگسالان در کلاس‌های سوادآموزی این است که برنامه ریزان این دوره‌ها از داده‌های مربوط به انگیزه مشارکت برای طرح‌ریزی دوره‌هایی که مطابق با

نیازهای سوادآموزان است، استفاده کنند. اگر برنامه‌ریزان خصایص افراد و نیازهای آن را بدانند قادر خواهند بود که تبلیغات خود را دقیق‌تر نشانه روند و نوع برنامه‌ها را با خصایص گروه‌های خاص متناسب سازند» [۳].

مسأله مورد پژوهش در این تحقیق بر اساس اصل مشارکت (participation) و اصل تنوع (diversification principle) در سوادآموزی تابعی (Functional literacy) شکل گرفته است. «سوادآموزی تابعی که آن را سوادآموزی عملی یا حرفه‌ای نیز می‌نامند به این معنا است که آموزش سواد از اهداف و ابعاد دیگری به غیر از خواندن و نوشتن تبعیت می‌کند و استفاده عملی از مهارت‌های سواد مورد توجه است و کلیه جنبه‌های زندگی فرد از جمله امور اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. فلسفه سوادآموزی تابعی بر این است که اگر فراگیری مهارت‌های خواندن و نوشتن توسط بزرگسالان با دیگر خواست‌ها و نیازهای فردی و اجتماعی آنان مربوط نباشد، معمولاً با عدم موفقیت رو به رو می‌شود، چون نیازهای بزرگسالان انگیزه اصلی اکثر فعالیت‌های آن‌ها است» [۴]. در سوادآموزی تابعی، برنامه‌های آموزشی با مشارکت نزدیک و مستقیم سوادآموزان طرح و تهیه می‌شود و به مرحله اجرا در می‌آید. بنابراین براساس ویژگی‌های فردی، اجتماعی، اقتصادی و حرفه‌ای آنان تنظیم می‌شود و به گونه‌ای یکنواخت باقی نمی‌ماند. در نتیجه چه از نظر هدف و چه از نظر محتوی و مواد مختلف، تنوع یکی از خصوصیات بارز این نوع طرح است [۵].

نیاز آموزشی به نیازهایی اطلاق می‌شود که از طریق آموزش قابل رفع است. این گونه نیازها در حوزه‌های دانش، مهارتی و زندگی مطرح می‌شوند. «دیردن (Dearden) به این نتیجه می‌رسد که در مورد ارتباط نیازها با برنامه‌های آموزشی می‌توان گفت که برخی از ویژگی‌های کلی نیازها می‌تواند در آنچه «سیاست اصلی» نامیده می‌شود، وجود داشته باشد، اما باید آن‌ها

مواد آموزشی برنامه تولید مشترک به زبان انگلیسی و در قالب کتابچه‌ها، پوسترها، بازی‌ها و مواد آموزشی سمعی و بصری در موضوعات مختلف مرتبط با زندگی روزمره نوسوادان تهیه شده است. [۹]. برخی از پژوهش‌های مربوط به سوادآموزی نشان می‌دهد که مقوله‌ی سوادآموزی بزرگسالان زمینه نسبتاً جدیدی برای پژوهش‌های تطبیقی با سایر جنبه‌های آموزش و پرورش و علوم اجتماعی است. گرمن (Gorman) می‌گوید: بیش‌تر پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام گرفته ارتباطی با مسائل و مشکلات سوادآموزان ندارد و کم‌تر به مسائلی که جنبه پژوهشی در زمینه نیازهای واقعی سوادآموزان دارد رو آورده شده است [۱۰].

فورلیزی (Forlizzi) در ۱۹۹۰ در گزارش تحقیقی که از طریق مصاحبه با ۱۱ بزرگسال (اکثراً با کم‌تر از ۸ سال حضور در مدرسه) انجام شد به یافته‌های زیر رسیده است: ۱) آن‌ها برای رفع نیازهای مطالعاتی و نوشتاری خویش از دیگران کمک می‌گیرند و یا از وظایفی که این نیازها را سبب شوند پرهیز می‌کنند. ۲) برای آن‌ها خواندن و نوشتن جنبه تفریحی دارد. ۳) آن‌ها به استفاده از کامپیوتر برای بهبود خواندن و نوشتن علاقمند هستند [۱۱].

بورگس (Burgess) در ۱۹۸۴ انگیزه بزرگسالان را جهت شرکت در کلاس‌ها مورد بررسی قرار داد و نتیجه گرفت که از نظر آن‌ها رسیدن به هدف‌های شخصی، اجتماعی و مذهبی و بهبود شرایط زندگی بسیار مهم بود [۱۲]. در یک تحقیق جدیدتر اصلانیان و بریکل (Aslanian and Brickell) در ۱۹۸۶ به وسیله تلفن با ۷۴۴ فراگیر بزرگسال مصاحبه کردند و به این نتیجه رسیدند که ۸۳ درصد از آنان ایجاد تحرک در زندگی را انگیزه اساسی شروع به یادگیری می‌دانند [۱۳]. به نظر مک‌گیونی (McGivney) در ۱۹۹۰ بزرگ‌ترین موانعی که سبب عدم شرکت افراد در دوره‌های آموزشی می‌شود عبارتند از: الف) عدم تناسب برنامه و دوره‌های آموزشی با نیازهای واقعی آن‌ها. ب) عدم اعتماد به نفس. ج) نگرش منفی نسبت به آموزش و پرورش و ترس از

را دقیقاً در جای خود به کار برد» [۱]. در مطالعه‌ای که توسط میلر (Miller) در سال ۱۹۹۲ انجام گرفته است، طبقه‌بندی چهارگانه‌ای برای نیازهای آموزشی نوسوادان بزرگسال ذکر شده که بون (Boon) به بیان آن‌ها پرداخته است: ۱) روابط انسانی ۲) مهارت‌های ارتباطی ۳) مهارت‌های کارکنان ۴) مهارت‌های شغلی [۶]. کارشناسان تأکید می‌کنند که «سوادآموزی در صورتی قرین با موفقیت است که به زندگی افراد معنا بخشیده و به ایشان در شناخت مشکلات زندگی‌شان کمک کند. اگر ارتباطی بین اقدامات سوادآموزی و شرایط فراگیران وجود نداشته باشد، سوادآموزی یک کار بی‌تفاوت، ایستا و غیرقابل قبول خواهد بود» [۷].

هدف آموزش بزرگسالان جوابگویی به نیازهای فردی و اجتماعی و در نتیجه تلفیق بهتر آن‌ها با محیط است. تحقیقات انجام شده نشان داده‌اند که جمع کردن افراد متجانس و تنظیم برنامه‌هایی که با احتیاجات حرفه‌ای آن‌ها منطبق باشد بهترین وسیله موفقیت است [۸]. در کشورهای در حال توسعه بیسوادی هنوز ریشه‌کن نشده است و مشکل نوسوادانی که نباید به بیسوادی بازگشت کنند مطرح است. لذا راه‌های تهیه مواد خواندنی ساده برای نوسوادان از طریق کارگاه‌های منطقه‌ای و ملی، آموزش نویسندگان و توجه به مشکلات نشر برای نو سوادان در دو دهه اخیر مورد توجه کارشناسان و پژوهشگران قرار گرفته است. در منطقه آسیا و اقیانوسیه مرکز فرهنگی آسیا و اقیانوسیه یونسکو (ACCU / Pacific Cultural Center for Asia / UNESCO) از سال ۱۹۸۰، برنامه تولید مشترک مواد آموزشی برای نوسوادان مناطق روستایی را به اجرا در آورده است. «این برنامه متوجه کسانی است که دانش مقدماتی خواندن و نوشتن را حاصل کرده‌اند، ولی به علت فقدان مواد خواندنی مناسب امکان دارد به سادگی به بیسوادی رجعت کنند. با آمیزه‌ای از تخصص و تجربه کشورهای شرکت‌کننده (۱۸ کشور) و با همکاری دفتر مرکزی منطقه‌ای یونسکو در آسیا و اقیانوسیه، تاکنون نمونه‌های اصلی چهل و چهار فقره از

موفق نشدن [۱۴]. لاسوی (Lasway) در ۱۹۹۲ در تحقیق خود انگیزهای نوسوادان بزرگسال در نواحی روستایی تانزانیا از شرکت در برنامه پس از سوادآموزی را مورد بررسی قرار داد. دلایل اصلی برای شرکت آنان در این برنامه رسیدن به دانش کشاورزی بود که شغل اصلی نوسوادان محسوب می‌شد. آن‌ها همچنین بهبود موقعیت اجتماعی، ارتقاء سطح درآمد و آشنایی با مسائل بهداشتی را مطرح کردند. نوسوادان موضوعاتی مانند انگلیسی و علوم را نیز نام برده‌اند که مورد علاقه آن‌ها بوده است. این موضوعات مستقیماً به حرفه آن‌ها یا نیازهای آنی ایشان مرتبط نیست [۱۵]. لیچ (Leach) در ۱۹۹۲ علایق مطالعاتی نمونه‌ای شامل ۷۵ نفر از نوسوادان بزرگسال را به وسیله مصاحبه‌های نیمه سازمان یافته مورد بررسی قرار داد. ابتدا از پاسخگویان خواسته شد که علانقشان را از طریق انتخاب از میان مواد مناسب که به آن‌ها نشان داده می‌شد و محتوای آن‌ها به اختصار توصیح داده می‌شد، درجه‌بندی کنند. سپس دو سؤال باز درباره علایق مطالعاتی از ایشان پرسیده شد، در انتها سؤالات بسته در مورد موضوعات مطرح شده در مرحله اول پرسیده شد. نتایج نشان داد که پاسخگویان نوسواد در وهله نخست به مطالعه موضوعاتی که دانش ایشان و موقعیت شخصی آن‌ها در زندگی حرفه‌ای را بهبود بخشد علاقمند بودند. با وجود این به داستان‌هایی در مورد حقایق زندگی نیز علاقه نشان دادند [۱۶].

می‌برز (Meyers) در ۱۹۹۶ تحقیقی درباره برنامه‌های آموزش غیررسمی بزرگسالان در نپال انجام داد و نتیجه گرفت که مصاحبه‌شوندگان قویاً متون مرتبط با کارهای تولیدی را به مواد خواندنی پیشرفته ترجیح می‌دادند. آن‌ها ضمناً توجه به رشد شخصی و اجتماعی در برنامه‌های آموزش غیررسمی بزرگسالان را تأکید کردند [۱۷]. از میان پژوهشگران ایرانی عابدی در ۱۳۷۰ در پژوهش خود با هدف بررسی راه‌های متناسب‌سازی برنامه سوادآموزی با نیازها و شرایط سوادآموزان به این نتیجه رسیده است که برنامه‌های آموزشی به‌منظور

انطباق با نیازهای شغلی سوادآموزان نیاز به تجدید نظر دارد و بین محتوای آموزشی و نیازها و علایق سوادآموزی تناسب بیش‌تری باید برقرار شود [۸]. جامی‌زاده میمندی در ۱۳۷۰ تحقیقی با عنوان بررسی نیازهای آموزشی نوسوادان در مقطع مقدماتی و تکمیلی انجام داد. فرض اصلی او این بود که محتوای مواد آموزشی آموخته شده به نوسوادان ایران متناسب با نیازهای ذهنی و عینی آن‌ها نیست و در زندگی روزانه آن‌ها کاربردی ندارد. برای تثبیت سواد و جلوگیری از فراموشی و رجعت به بیسوادی، لازم است که محتوای مواد آموزشی متناسب با نیازهای نوسوادان بوده و در زندگی آن‌ها کاربرد مستمر داشته باشد [۱۸]. نتایج بیانگر آن بود که نوسوادان زن خانه‌دار در بین نیازهای آموزشی ارائه شده اولویت اول را به آداب شوهرداری و تربیت فرزندان داده‌اند، نوسوادان کارگر، کشاورز، دامدار، زندانی و بیکار اولویت اول را به آگاهی‌های دینی و اخلاقی داده‌اند و فقط نوسوادان سرباز اولویت اول را به آگاهی درباره کشور و انقلاب داده‌اند.

میرحسینی در ۱۳۷۷ در پژوهش خود به بررسی نیازها و علایق مطالعاتی نوسوادان در ایران پرداخت و با روش تحقیق پیمایشی از نوسوادان حاضر در کلاس‌های سوادآموزی نظرسنجی به عمل آورد. نتایج پژوهش او نشان می‌دهد که نوسوادان به ترتیب در زمینه مسائل بهداشتی و مسائل مربوط به امور دینی بیش‌ترین نیاز را ابراز داشته‌اند [۱۹]. آموزش بزرگسالان به مفهوم امروزی، آموزشی چند بعدی است که به افراد کمک می‌کند تا آگاهی، دانش و مهارت‌های خویش را ارتقاء دهند و به حد خودآموزی برسند. از این‌رو دارای گستردگی و تنوع وسیعی است و در توسعه نیروی انسانی نقش مهمی دارد. گروه‌های نوسواد و کم سواد جامعه معمولاً از بزرگسالانی هستند که به دلایل مختلف از دسترسی به مواد خواندنی محروم بوده‌اند، لذا شناخت خصوصیات مشترک و نیازهای این افراد از مهم‌ترین اقدامات جهت تدوین برنامه‌های آموزشی است. در پژوهش حاضر قصد بر آن بود که نیازهای

روش

• **روش تحقیق:** روش پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی است (descriptive-survey research method) زیرا با استفاده از پرسشنامه و نظرسنجی به توصیف نظرات نوسوادان در مورد نیازهای مطالعاتی آنان پرداخته می‌شود.

• **جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری پژوهش:** جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه نوسوادان شهری و روستایی استان اصفهان در نیمه دوم سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ است که در دوره‌های تکمیلی، پایانی، پنجم و گروه‌های پیگیر مشغول تحصیل بودند و تعداد کل آن‌ها ۲۷۰۹۸ نفر است. در تعیین حجم نمونه از آن‌جا که واریانس جامعه آماری نامعلوم بود. ابتدا یک نمونه ۳۰ نفری به‌طور تصادفی برگزیده شد و بعد از انجام مطالعه مقدماتی (pilot study) واریانس جامعه به‌دست آمد که در فرمول حجم نمونه جایگزین گردید و با دقت احتمالی مطلوب ۰/۱۱۲ در سطح اطمینان ۹۵ درصد تعداد نمونه نوسوادان ۴۵۶ نفر برآورد گردید.

برای نمونه‌گیری از روش تصادفی چند مرحله‌ای (random multistage sampling) استفاده شد [۲۱]. بدین‌منظور ابتدا استان اصفهان به پنج قسمت (شمال، جنوب، مشرق، مغرب و مرکز) تقسیم شد و از هر قسمت ۲ منطقه (از شمال، کاشان و برخوار، از جنوب، شهرضا، سمیرم، از مشرق، نائین و اردستان، از مغرب، فریدن و نجف‌آباد و از مرکز، اصفهان و خوراسگان) به‌صورت تصادفی انتخاب گردیدند. سپس با در نظر گرفتن حجم جامعه در مناطق انتخاب شده ۴۵۶ نفر از دوره‌های مختلف سوادآموزی به تفکیک جنسیت و شهری و روستایی (تکمیلی، پایانی، پنجم و پیگیر) به‌صورت تصادفی گزینش شد.

نوسوادان یعنی تمام کسانی که به مهارت‌های اولیه خواندن، نوشتن و حساب مجهز گردیده و دوره سوادآموزی پایه را به پایان رسانده‌اند و در دوره‌های تکمیلی، پایانی، پنجم و گروه‌های پیگیر مشغول به تحصیل هستند، در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی، شخصی، هنری، دینی و شغلی شناسایی گردد و طبقه‌بندی جدیدی از نیازهای آن‌ها ارائه شود. بنابراین سؤال‌های مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه اجتماعی چه مواردی می‌باشند؟
۲. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه فرهنگی چه مواردی می‌باشند؟
۳. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه اقتصادی چه مواردی می‌باشند؟
۴. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه بهداشتی چه مواردی می‌باشند؟
۵. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه شخصی چه مواردی می‌باشند؟
۶. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه هنری چه مواردی می‌باشند؟
۷. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه دینی چه مواردی می‌باشند؟
۸. نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه شغلی چه مواردی می‌باشند؟
۹. آیا بین نظرات نوسوادان در خصوص انواع نیازها بر اساس عوامل دموگرافیک (محل سکونت، جنسیت، سن، وضعیت تأهل و دوره‌های تحصیلی) تفاوت وجود دارد؟
۱۰. آیا بین نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی، هنری، دینی و شغلی تفاوت وجود دارد؟

صوری (Face Validity) پرسشنامه مورد تأیید صاحب‌نظران قرار گرفت.

- **روش‌های تحلیل آماری داده‌ها:** بعد از جمع‌آوری اطلاعات داده‌ها وارد نرم‌افزار SPSS شد و در سطح آمار توصیفی از شاخص‌های آماری نظیر فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون‌های t تک متغیره به منظور تعیین میزان نیازهای مطالعاتی هشت‌گانه نوسوادان با توجه به مقدار خطای معیار میانگین، t با دو گروه مستقل به منظور مقایسه نیازهای نوسوادان با توجه به متغیرهای تعدیل‌کننده (جنسیت، محل سکونت و وضعیت تأهل)، تحلیل واریانس تک متغیری به منظور مقایسه نیازهای نوسوادان با توجه به متغیرهای تعدیل‌کننده سن و دوره‌های تحصیلی، آزمون t^2 هتلینگ برای اولویت‌بندی نیازهای مطالعاتی و از آزمون توکی به منظور بررسی تفاوت بین نیازهای مطالعاتی زیر گروه‌های سنی و دوره‌های تحصیلی استفاده شد.

نتایج پژوهش

نتایج تحلیل‌های آماری در جدول‌های ۱ تا ۱۴ نشان داده شده است.

مطابق با داده‌های جدول ۱ با توجه به این که t تک متغیره از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۰/۰۱ (۱/۶۴) در خصوص نیازهای اجتماعی، بهداشتی، شخصی و دینی نوسوادان بزرگ‌تر است، بنابراین میزان این نیازها بیش از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های نیاز اجتماعی به ترتیب اولویت شامل آشنایی با الگوهای مناسب رفتار، قوانین و مقررات راهنمایی و رانندگی، شیوه‌های معقول استفاده از اوقات فراغت، نهادهای اجتماعی و آگاهی از اهمیت و مشارکت در زندگی اجتماعی است. در زمینه نیاز بهداشتی عمده‌ترین مؤلفه‌ها بر حسب میزان نیاز شامل تنظیم خانواده، آشنایی با بیماری‌های خطرناک همانند ایدز و

- **ابزار جمع‌آوری اطلاعات:** در پژوهش حاضر از پرسشنامه محقق ساخته و با به کارگیری تکنیک دلفی (delphi technique) جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. بدین منظور ابتدا یک مصاحبه غیرساختمند با ۳۰ نفر از نوسوادان شهری و روستایی برای (شناسایی قلمرو نیازهای اصلی و کلی آن‌ها) انجام گرفت و پس از گردآوری اطلاعاتی در زمینه نیازهای مطالعاتی نوسوادان جهت جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای با ۱۲۰ سؤال بسته پاسخ بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت (Likert scale) و یک سؤال باز پاسخ در مرحله‌ای اول تهیه گردید و بین نوسوادان توزیع گشت. پس از بازگشت و تجدید نظر کارشناسان و اساتید و بر اساس تحلیل‌های آماری سؤالاتی که میانگین وزنی و ضریب اعتبارشان از حد متوسط پایین بود حذف گردید و پرسشنامه در مرحله‌ای دوم با ۹۵ سؤال توزیع گشت و پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها در مرحله‌ای دوم مجدداً مورد بازبینی کارشناسان و اساتید قرار گرفت و سؤالاتی که ضریب همبستگی آن‌ها با کل نمرات پاسخ‌ها کم‌تر از ۰/۳ بود حذف گردید و در نهایت پرسشنامه با ۷۳ سؤال برای مرحله سوم توزیع گشت.

- **برآورد پایایی (reliability) و اعتبار (validity) پرسشنامه:** برای برآورد پایایی پرسشنامه حاضر از ضریب آلفای کرونباخ (Cronbach's Alpha) استفاده شد. در مطالعه پیش آزمون (Pre - test) مقدار ضریب پایایی پرسشنامه ۰/۸۵ برآورد شد. برای سنجش روایی پرسشنامه تحقیق حاضر از اعتبار وابسته به محتوا استفاده شد بدین‌منظور پس از مصاحبه مقدماتی با نوسوادان با مراجعه به متون علمی تئوری‌های مربوط به موضوع و سؤالات پژوهش متن پرسشنامه مقدماتی در زمینه نیازهای نوسوادان تنظیم گردید و سپس در اختیار اساتید و متخصصین آموزش بزرگسالان قرار گرفت و پس از انجام اصلاحات، اعتبار محتوا (Content Validity) و

جدول ۱. مقایسه میانگین نمرات پاسخ‌دهندگان در خصوص نیازهای مطالعاتی آن‌ها با میانگین فرضی (۳)

نیازهای مطالعاتی	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	t تک متغیره
اجتماعی	۳/۱۰	۰/۶۲۲	۳/۱۹	۳/۴۳
فرهنگی	۲/۵۳	۰/۶۳۷	۳/۰۷	-۱۵/۰۶
اقتصادی	۲/۸۴	۰/۶۱۲	۲/۹۵	-۵/۲۴۳
بهداشتی	۳/۴۵	۰/۵۸۲	۲/۸۰	۱۶/۱۹۹
شخصی	۳/۲۱	۰/۶۰۸	۲/۹۳	۷/۲۱
هنری	۲/۴۷	۰/۶۱۷	۲/۹۷	-۱۷/۷۹
دینی	۳/۵۳	۰/۶۶۰	۳/۱۸	۱۶/۶۸
شغلی	۲/۸۸	۰/۶۰۷	۲/۹۳	-۳/۷۹

هپاتیت، بهداشت دهان و دندان، اصول طبخ غذای سالم و راه‌های صحیح نگهداری مواد غذایی و آشنایی با راه‌های سلامت و بهداشت نوزادان و کودکان است. اولویت‌بندی نیازهای شخصی نشان داد که مهم‌ترین مؤلفه‌ها به ترتیب عبارتند از آشنایی با حقوق فرد در جامعه، راه‌های مقابله با سرخوردگی و ناکامی، روان‌شناسی شادی، راه‌های تقویت اعتماد به نفس و خودباوری و مسائل بلوغ و نوجوانی. مهم‌ترین مؤلفه‌های نیاز دینی نوسوادان به ترتیب اولویت شامل آشنایی با اصول و فروع دین، افکار و زندگی بزرگان دین اسلام، احکام و رساله‌ها و توانایی در خواندن قرآن بوده است.

از طرف دیگر با توجه به این که t تک متغیره مرتبط با نیازهای فرهنگی، اقتصادی، هنری و شغلی، با توجه به مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۰/۰۱ (۱/۶۴) معنادار است، می‌توان نتیجه گرفت که میزان این نیازها با توجه به میانگین فرضی کم‌تر از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های نیازهای فرهنگی به ترتیب اولویت شامل آشنایی با تاریخ انقلاب اسلامی، مجلات و روزنامه‌های معتبر کشور، زندگی و آثار شاعران و نویسندگان مشهور، آداب رسوم مردم مناطق مختلف کشور و همه‌چنین آشنایی با دوره‌های تاریخی کشورمان است. در زمینه اقتصادی عمده‌ترین مؤلفه‌های بر حسب میزان نیاز نوسوادان شامل آشنایی با الگوهای مصرف مناسب، شیوه‌های برخورد با گرانی و تورم،

مقررات مالی و بانکی، وضعیت اقتصادی کشورهای پیشرفته و عوامل مؤثر در رشد اقتصادی و خدمات بیمه‌ای مختلف است. اولویت‌بندی نیازهای هنری نشان داد که مهم‌ترین مؤلفه‌ها به ترتیب شامل آشنایی با صنایع دستی روستاهای کشور، اصول خیاطی، خشنوبی و نقاشی، هنر معماری سنتی می‌باشند. مهم‌ترین مؤلفه‌های نیاز شغلی نوسوادان به ترتیب اولویت عبارتند از آگاهی از راه‌های رعایت ایمنی و بهداشت در محیط کار، اصول به کارگیری صحیح ابزار کار، آشنایی با مشاغل مختلف در جامعه و راه‌های تقویت مهارت‌های شغلی و حرفه‌ای، آشنایی با مقررات مندرج در قانون کار و فن‌آوری‌های جدید.

با توجه به یافته‌های جدول ۲ می‌توان استنباط کرد که t با دو گروه مستقل در سطح $p \leq 0/05$ معنادار نبوده است، بنابراین بین انواع نیازهای مطالعاتی نوسوادان شهری و روستایی تفاوت معناداری وجود ندارد.

بر اساس یافته‌های جدول ۳ t با دو گروه مستقل در خصوص نیاز اجتماعی، دینی و شغلی در سطح $p \leq 0/05$ و در خصوص نیازهای بهداشتی و هنری در سطح $p \leq 0/01$ معنادار بوده است، بنابراین بین نظرات نوسوادان مرد و زن تفاوت وجود دارد. با توجه به میانگین نمره نیازها، نوسوادان مرد مطالب دینی را با میانگین ۳/۶۶ و مطالب اجتماعی و شخصی را با میانگین ۳/۲۷ در اولویت قرار داده‌اند. در مقابل نوسوادان زن بیش‌تر نیاز به مطالب بهداشتی را با

جدول ۲. مقایسه میانگین نمره نیازهای مطالعاتی نوسوادان بر حسب محل سکونت

ردیف	انواع نیازها	شهری		روستایی		t مشاهده شده	سطح معناداری
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
۱	اجتماعی	۳/۱۱	۰/۶۷۴	۳/۱۰	۰/۶۴۲	-۰/۰۴۲	۰/۹۶۶
۲	فرهنگی	۲/۵۳	۰/۶۷۳	۲/۵۳	۰/۵۶۹	-۰/۰۹۵	۰/۹۲۵
۳	اقتصادی	۲/۸۴	۰/۶۳۱	۲/۸۵	۰/۵۷۸	۰/۱۸۷	۰/۸۵۲
۴	بهداشتی	۳/۴۷	۰/۵۹۴	۳/۴۱	۰/۵۵۸	-۱/۱۳	۰/۲۵۶
۵	شخصی	۳/۲۱	۰/۶۰۹	۳/۲۰	۰/۶۰۹	-۰/۲۱۷	۰/۸۲۸
۶	هنری	۲/۴۷	۰/۶۳۸	۲/۴۷	۰/۵۷۸	-۰/۰۱۰	۰/۹۹۲
۷	دینی	۳/۵۷	۰/۶۶۹	۳/۴۶	۰/۶۴۱	-۱/۶۵	۰/۱۰۰
۸	شغلی	۲/۸۹	۰/۶۲۳	۲/۸۷	۰/۵۸۱	-۰/۲۵۲	۰/۸۰۱

جدول ۳. مقایسه میانگین نمره نوسوادان مرد و زن در خصوص انواع نیازهای مطالعاتی

ردیف	انواع نیازها	مرد		زن		t مشاهده شده	سطح معناداری
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
۱	اجتماعی	۳/۲۷	۰/۶۵۰	۳/۰۷	۰/۶۶۰	۲/۵۱	۰/۰۱۲
۲	فرهنگی	۲/۴۳	۰/۵۹۴	۲/۵۶	۰/۶۴۵	۱/۷۱	۰/۰۸۷
۳	اقتصادی	۲/۷۹	۰/۵۳۵	۲/۸۵	۰/۶۲۹	۰/۹۰	۰/۳۶۸
۴	بهداشتی	۳/۱۱	۰/۵۵۰	۳/۵۳	۰/۵۵۹	۶/۳۳	۰/۰۰۰
۵	شخصی	۳/۲۷	۰/۴۳۷	۳/۱۹	۰/۶۴۳	۱/۳۵	۰/۲۸۲
۶	هنری	۲/۱۹	۰/۶۹۹	۲/۵۳	۰/۵۷۵	۴/۲۳	۰/۰۰۰
۷	دینی	۳/۶۶	۰/۵۶۴	۳/۴۹	۰/۶۷۹	۲/۲۹	۰/۰۴۱
۸	شغلی	۳/۰۲	۰/۴۹۴	۲/۸۵	۰/۶۲۹	۲/۶۱	۰/۰۲۴

۳۹ سال معنادار بوده است، بنابراین میزان نیاز بهداشتی گروه سنی زیر ۲۰ سال کم تر از ۳۰ تا ۳۹ سال است. بر اساس نتایج آزمون توکی در جدول ۶ اختلاف بین میانگین گروه سنی کم تر از ۲۰ سال و ۳۰-۳۹ سال با ۴۰ سال به بالا معنادار بوده به عبارت دیگر میزان نیاز شخصی نوسوادان گروه سنی ۴۰ سال به بالاتر بیش تر از نوسوادان گروه سنی کم تر از ۲۰ سال و ۳۰-۳۹ سال بوده است.

بر اساس نتایج حاصل از اجرای آزمون توکی در جدول ۷ اختلاف بین میانگین نمرات ۳۰ تا ۳۹ سال با ۴۰ سال به بالا معنادار بوده است. به عبارت دیگر نیاز هنری نوسوادان گروه ۳۰ تا ۳۹ سال بیش تر از ۴۰ سال به بالا است.

میانگین ۳/۵۳ و نیاز به مطالب دینی را با میانگین ۳/۴۹ اعلام کرده اند. همچنین نوسوادان مرد و زن نیاز به مطالب هنری را به ترتیب با میانگین ۲/۱۹ و ۲/۵۳ کم تر مورد توجه قرار داده اند.

با توجه به این که در جدول ۴، F مشاهده شده در خصوص نیاز بهداشتی و هنری در $p \leq 0/05$ و در خصوص نیاز شخصی و دینی در سطح $p \leq 0/01$ معنادار بوده، بنابراین بین نیازهای نوسوادان با توجه به گروه های سنی تفاوت وجود دارد. به منظور بررسی تفاوت بین زیر گروه ها از آزمون توکی استفاده شده که نتایج آن در جداول ۵ تا ۸ ارائه گردیده است.

با توجه به نتایج آزمون توکی در جدول ۵ اختلاف بین میانگین نمرات گروه سنی کم تر از ۲۰ سال با ۳۰ تا

جدول ۴. مقایسه میانگین نمره نیازهای مطالعاتی نوسودان با توجه به گروه‌های سنی در ابعاد مختلف

سطح معناداری	F	۴۰ به بالا		۳۰ تا ۳۹		۲۰ تا ۲۹		کم‌تر از ۲۰		انواع نیازها	رتبه
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین		
۰/۲۱۵	۱/۴۹	۰/۷۰۰	۳/۱۸	۰/۶۳۸	۳/۰۷	۰/۶۳۸	۳/۰۰	۰/۵۹۹	۳/۰۳	اجتماعی	۱
۰/۲۸۱	۱/۲۷	۰/۶۶۶	۲/۵۵	۰/۶۰۹	۲/۵۶	۰/۶۸۹	۲/۵۶	۰/۵۳۷	۲/۳۵	فرهنگی	۲
۰/۱۵۴	۱/۷۶	۰/۶۳۲	۲/۹۱	۰/۵۶۳	۲/۸۱	۰/۷۱۵	۲/۸۳	۰/۵۶۱	۲/۷۰	اقتصادی	۳
۰/۰۳۰	۳/۰۱	۰/۶۱۱	۳/۴۱	۰/۵۳۲	۳/۵۲	۰/۵۸۹	۳/۵۵	۰/۵۸۳	۳/۲۷	بهداشتی	۴
۰/۰۰۰	۶/۱۹	۰/۵۵۶	۳/۳۳	۰/۶۳۵	۳/۱۵	۰/۶۳۳	۳/۱۷	۰/۵۸۲	۲/۹۴	شخصی	۵
۰/۰۲۱	۳/۲۶	۰/۷۲۳	۲/۳۶	۰/۵۳۲	۲/۵۳	۰/۵۲۸	۲/۵۷	۰/۴۳۹	۲/۵۶	هنری	۶
۰/۰۰۰	۶/۴۰	۰/۵۸۷	۳/۶۳	۰/۷۰۳	۳/۵۵	۰/۶۹۵	۳/۳۰	۰/۶۲۹	۳/۲۵	دینی	۷
۰/۱۲۸	۱/۹۰	۰/۵۷۶	۲/۹۵	۰/۶۳۳	۲/۸۴	۰/۶۱۸	۲/۹۳	۰/۶۱۰	۲/۷۴	شغلی	۸

جدول ۵. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز بهداشتی نوسودان با توجه به گروه‌های سنی

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	گروه‌های سنی
۰/۰۵	-۰/۲۵۱	کم‌تر از ۲۰ سال ← ۳۰ تا ۳۹ سال

جدول ۶. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز شخصی نوسودان با توجه به گروه‌های سنی

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	گروه‌های سنی
۰/۰۰۱	-۰/۳۹۲	کم‌تر از ۲۰ سال ← ۴۰ سال به بالا
۰/۰۲۲	-۰/۱۸۶	۳۰ تا ۳۹ سال ← ۴۰ سال به بالا

جدول ۷. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز هنری نوسودان با توجه به گروه‌های سنی

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	گروه‌های سنی
۰/۰۴۶	۰/۱۷۳	۳۰ تا ۳۹ سال ← ۴۰ سال به بالا

جدول ۸. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز دینی نوسودان با توجه به گروه‌های سنی

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	گروه‌های سنی
۰/۰۲۶	-۰/۳۰۹	کم‌تر از ۲۰ سال ← ۳۰ تا ۳۹ سال
۰/۰۰۲	-۰/۳۸۵	کم‌تر از ۲۰ سال ← ۴۰ سال به بالا
۰/۰۰۹	-۰/۳۳۵	۲۰ تا ۲۹ سال ← ۴۰ سال به بالا

نیاز دینی نوسودان ۲۰ تا ۲۹ سال کم‌تر از ۴۰ سال به بالا بوده است.

با توجه به مندرجات جدول ۹، مشاهده شده در خصوص نیاز دینی در سطح $p \leq 0/05$ معنادار بوده است، بنابراین بین نیاز دینی نوسودان مجرد و متأهل تفاوت معنادار وجود دارد. به عبارت دیگر میزان نیاز

بر اساس یافته‌های اجرای آزمون توکی در جدول ۸ اختلاف بین میانگین نمرات نوسودان کم‌تر از ۲۰ سال با ۳۰ تا ۳۹ سال و ۴۰ سال به بالا و همچنین ۲۰ تا ۲۹ سال با ۴۰ سال به بالا معنادار بوده است. به عبارت دیگر میزان نیاز دینی نوسودان زیر ۲۰ سال کم‌تر از ۳۰ تا ۳۹ سال و ۴۰ سال به بالا بوده است. همچنین میزان

جدول ۹. مقایسه میانگین نمره نیازهای مطالعاتی نوسودان بر حسب وضعیت تأهل

ردیف	انواع نیازها	مجرد		متاهل		t مشاهده شده	سطح معناداری
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
۱	اجتماعی	۳/۰۵	۰/۶۱۳	۳/۱۱	۰/۶۶۷	-۰/۵۱۱	۰/۶۱۰
۲	فرهنگی	۲/۵۷	۰/۵۰۴	۲/۵۳	۰/۶۴۸	۰/۳۶۲	۰/۷۱۷
۳	اقتصادی	۲/۷۰	۰/۵۸۰	۲/۸۵	۰/۶۱۴	-۱/۴۲	۰/۱۵۵
۴	بهداشتی	۳/۲۹	۰/۶۱۶	۳/۴۶	۰/۵۷۷	-۱/۷۶	۰/۰۷۹
۵	شخصی	۳/۰۹	۰/۶۰۴	۳/۲۲	۰/۶۰۸	-۱/۱۸	۰/۲۳۹
۶	هنری	۲/۶۰	۰/۴۰۸	۲/۴۵	۰/۶۳۱	۱/۳۴	۰/۱۷۸
۷	دینی	۳/۳۱	۰/۷۲۴	۳/۵۵	۰/۶۵۱	-۲/۰۶	۰/۰۴۰
۸	شغلی	۲/۹۸	۰/۶۲۳	۲/۸۸	۰/۶۰۶	۱/۰۰	۰/۳۱۷

جدول ۱۰. مقایسه میانگین نمره نیازهای مطالعاتی نوسودان با توجه به دوره‌های تحصیلی

ردیف	انواع نیازها	تکمیلی		پایانی		پنجم		گروه پیگیر		سطح معناداری
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	
۱	اجتماعی	۳/۲۲	۰/۶۳۶	۳/۰۵	۰/۶۷۷	۳/۱۴	۰/۷۰۶	۲/۹۹	۰/۶۳۱	۲/۷۰
۲	فرهنگی	۲/۴۸	۰/۶۵۳	۲/۵۲	۰/۷۰۴	۲/۶۰	۰/۶۸۲	۲/۵۵	۰/۵۱۷	۰/۶۵۸
۳	اقتصادی	۲/۸۶	۰/۵۹۶	۲/۹۱	۰/۶۶۶	۲/۸۷	۰/۶۶۵	۲/۷۴	۰/۵۳۲	۱/۴۶
۴	بهداشتی	۳/۲۶	۰/۶۰۷	۳/۵۵	۰/۵۹۸	۳/۶۳	۰/۴۵۳	۳/۴۴	۰/۵۶۷	۹/۰۲
۵	شخصی	۳/۳۰	۰/۵۰۷	۳/۰۶	۰/۶۵۵	۳/۲۵	۰/۷۰۵	۳/۱۹	۰/۵۷۹	۲/۹۹
۶	هنری	۲/۳۱	۰/۷۰۲	۲/۵۶	۰/۵۱۰	۲/۵۱	۰/۶۵۴	۲/۵۳	۰/۵۳۵	۴/۱۹
۷	دینی	۳/۵۸	۰/۶۱۶	۳/۴۱	۰/۷۵۰	۳/۵۰	۰/۶۳۱	۳/۵۹	۰/۶۴۴	۱/۶۹
۸	شغلی	۲/۹۶	۰/۵۷۴	۲/۷۷	۰/۶۵۲	۲/۸۸	۰/۶۷۶	۲/۹۰	۰/۵۴۲	۱/۷۵

جدول ۱۱. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز شخصی نوسودان با توجه به دوره‌های تحصیلی

دوره‌های تحصیلی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
تکمیلی ⇐ پایانی	۰/۲۳۵	۰/۰۲

بوده است، بنابراین بین نظرات نوسودان با توجه به دوره‌های تحصیلی آنان تفاوت وجود دارد. به‌منظور بررسی تفاوت بین زیر گروه‌ها از آزمون توکی استفاده شده که نتایج آن در جداول بعدی ارائه گردیده است. بر اساس نتایج آزمون توکی اختلاف بین میانگین نمرات نوسودان دوره تکمیلی با پایانی معنادار بوده است. به‌عبارت دیگر میزان نیاز شخصی نوسودان تکمیلی بیش‌تر از پایانی بوده است.

دینی نوسودان متأهل بیش‌تر از نوسودان مجرد است نوسودان متأهل نیاز دینی را با میانگین ۳/۵۵ و نوسودان مجرد آن را با میانگین ۳/۳۱ مد نظر قرار داده‌اند و بین سایر نیازهای نوسودان مجرد و متأهل تفاوت معنادار وجود ندارد. بر اساس یافته‌های جدول ۱۰، F مشاهده شده در خصوص نیاز شخصی در سطح $p \leq 0/05$ و در خصوص نیازهای هنری و بهداشتی در سطح $p < 0/01$ معنادار

جدول ۱۲. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز هنری نوسوادان با توجه به دوره‌های تحصیلی

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	دوره‌های تحصیلی
۰/۰۱۱	-۰/۲۵۳	تکمیلی $\square$ پایانی
۰/۰۲۶	-۰/۲۱۸	تکمیلی $\square$ پنجم

جدول ۱۳. مقایسه زوجی میانگین نمره نیاز بهداشتی نوسوادان با توجه به دوره‌های تحصیلی

سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	دوره‌های تحصیلی
۰/۰۰۱	-۰/۲۹۴	تکمیلی $\square$ پایانی
۰/۰۰	-۰/۳۷۲	تکمیلی $\square$ پنجم

جدول ۱۴. مقایسه میانگین نمره انواع نیازهای مطالعاتی نوسوادان

ردیف	انواع نیازها	میانگین	انحراف معیار
۱	اجتماعی	۳/۱۰	۰/۶۶۲
۲	فرهنگی	۲/۵۳	۰/۶۳۷
۳	اقتصادی	۲/۸۴	۰/۶۱۲
۴	بهداشتی	۳/۴۵	۰/۵۸۲
۵	شخصی	۳/۲۱	۰/۶۰۸
۶	هنری	۲/۴۷	۰/۶۱۷
۷	دینی	۳/۵۳	۰/۶۶۰
۸	شغلی	۲/۸۸	۰/۶۰۷

$$t^2 = 2151/2876 \text{ و } F = 303/0285 \text{ و } p = 0/000$$

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، کل نمونه آماری نوسوادان میزان نیاز به مطالعه زمینه‌های اجتماعی، بهداشتی، شخصی و دینی را بیش از سطح متوسط و نیازها به مطالعه زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، هنری و شغلی را کم‌تر از سطح متوسط بیان کرده‌اند. نتایج آزمون آماری t^2 هتلینگ گویای آن است که بیش‌ترین نیاز مطالعاتی نوسوادان به ترتیب مربوط به نیازهای دینی، بهداشتی، شخصی و اجتماعی است و کم‌ترین نیاز اعلام شده از سوی نوسوادان مربوط به نیازهای هنری، فرهنگی، اقتصادی و شغلی بوده است. نتایج به دست آمده به تفکیک سؤال‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱- تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال اول پژوهش نشان داد که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات

بر اساس یافته‌های جدول ۱۲ اختلاف بین میانگین نمرات نوسوادان دوره تکمیلی با پایانی و پنجم معنادار بوده است. به عبارت دیگر میزان نیاز هنری نوسوادان دوره تکمیلی کم‌تر از پایانی و پنجم است.

بر اساس نتایج آزمون توکی اختلاف بین میانگین نمرات نوسوادان دوره تکمیلی با پایانی و پنجم معنادار بوده است. به عبارت دیگر میزان نیاز بهداشتی نوسوادان دوره تکمیلی کم‌تر از پایانی و پنجم بوده است.

با توجه به این که در جدول ۱۴، f مشاهده شده در سطح $p \leq 0/01$ معنادار است بنابراین نیاز نوسوادان در زمینه‌های مختلف مطالعاتی یکسان نیست. به عبارت دیگر بیش‌ترین نیاز مربوط به زمینه‌های دینی، بهداشتی، شخصی، اجتماعی به ترتیب با میانگین‌های ۳/۵۳، ۳/۴۵، ۳/۲۱ و ۳/۱۰ است. کم‌ترین نیاز، مربوط به زمینه‌های هنری و فرهنگی با میانگین‌های ۲/۴۷ و ۲/۵۳ بوده است.

اجتماعی بیش از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های این نیاز شامل شناخت شیوه‌های مناسب رفتار اجتماعی و آشنایی با نهادها و هنجارهای ملی و اجتماعی است. بورگس در ۱۹۸۴ نیز مهم‌ترین انگیزه‌ی بزرگسالان از جهت شرکت در کلاس‌های سوادآموزی را رسیدن به هدف‌های اجتماعی و بهبود شرایط زندگی اعلام کرده است [۱۲]. در حالیکه نوسوادان در پژوهش حاضر نیاز اجتماعی خود را در زمینه‌ی آگاهی از حقوق ستمدیدگان و هم‌چنین آشنایی با الگوهای مناسب رفتار در خانواده اعلام کرده‌اند. لاسوی در ۱۹۹۲ بهبود موقعیت اجتماعی نوسوادان را یکی از دلایل اصلی برای مشارکت آن‌ها در برنامه‌های سوادآموزی دانسته است [۱۵]. هم‌چنین می‌یرز در ۱۹۹۶ توجه به رشد اجتماعی بزرگسالان در برنامه‌های آموزشی غیررسمی را به‌عنوان یکی از ابعاد نیاز آن‌ها مورد تأکید قرار داده است [۱۷].

۲- یافته‌های آماری مربوط به سؤال دوم پژوهش بیانگر این است که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات فرهنگی کم‌تر از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های این نیاز شامل آشنایی با تاریخ انقلاب اسلامی و آداب و رسوم مردم مناطق مختلف کشور است. با بررسی در پژوهش‌های قبلی می‌توان دریافت که محققان کم‌تر به نیاز به آموزش‌های فرهنگی پرداخته‌اند و این زمینه از نیاز نوسوادان نیازمند تحقیقات بیش‌تری است. ملیانی در ۱۳۷۸ بیان می‌کند که مشکلات فرهنگی یکی از عوامل مهم عدم استقبال سوادآموزان از برنامه‌های سوادآموزی است که باید در اقدامات نهضت سوادآموزی مورد توجه قرار گیرد [۲۳]. جامی‌زاده میمندی در ۱۳۷۰ بیان می‌کند که فقط نوسوادان سرباز اولویت اول نیاز خود را به آگاهی درباره کشور و انقلاب بیان کرده‌اند [۱۸].

۳- تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال سوم پژوهش نشان داد که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات اقتصادی و کسب آگاهی در این زمینه کم‌تر از سطح متوسط است. اساسی‌ترین مؤلفه‌های نیاز اقتصادی به

ترتیب اولویت شامل آشنایی با الگوهای مصرف مناسب، شیوه‌های برخورد با گرانی و تورم و عوامل مؤثر در رشد اقتصادی بوده است. نتیجه این سؤال پژوهش با یافته‌های برخی از تحقیقات پیشین هماهنگ نیست. بورگس در ۱۹۸۴ انگیزه بزرگسالان را جهت شرکت در کلاس‌ها بررسی کرد که بهبود شرایط زندگی از مهم‌ترین موارد بود [۱۲]. لاسوی در ۱۹۹۲ یکی از دلایل اصلی برای مشارکت نوسوادان در برنامه‌های سوادآموزی را ارتقاء سطح درآمد ذکر کرده است [۱۵]. رفیع‌پور در ۱۳۶۵ نیز در پژوهش خود بیان می‌کند گسترش و توسعه عمرانی روستاها، رشد آگاهی مردم و افزایش درآمد نیازها و توقعات بیش‌تری را برای آن‌ها ایجاد می‌کند [۲۴].

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال چهارم پژوهش نشان داد که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات بهداشتی بیش از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های نیاز بهداشتی به ترتیب شامل تنظیم خانواده، آشنایی با بیماری‌ها خطرناک، بهداشت دهان و دندان و سلامت نوزادان و کودکان است. نتیجه این سؤال پژوهش با نتایج برخی از تحقیقات قبلی هم‌سو است. لاسوی در ۱۹۹۲ آشنایی با مسائل بهداشتی را یکی از دلایل اصلی مشارکت نوسوادان در برنامه‌های سوادآموزی اعلام می‌کند [۱۵]. در پژوهش مانی در ۱۳۷۶ زنان روستایی در زمینه بهداشت خانواده و بهداشت دام و طیور احساس نیاز کرده‌اند [۲۵]. نتایج پژوهش میرحسینی در ۱۳۷۷ نشان داد که نوسوادان بیش‌ترین نیاز را در زمینه مسائل بهداشتی ابراز داشته‌اند [۱۹].

۵- بررسی و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال پنجم نشان می‌دهد که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات شخصی بیش از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های این نیاز به ترتیب اولویت شامل آشنایی با حقوق فرد در جامعه، مقابله با سرخوردگی، روان‌شناسی شادی و تقویت اعتماد به نفس و خود باوری بوده است. بورگس در ۱۹۸۴ انگیزه بزرگسالان

آموزشی نوسوادان در می‌یابد که اولین اولویت آنان مربوط به آگاهی‌های دینی و اخلاقی است [۱۸]. در تحقیق حمیدی‌زاده در ۱۳۷۱ کتب مذهبی از جمله کتاب‌هایی عنوان شده است که نوسوادان به مطالعه آن‌ها علاقه نشان داده‌اند [۱۶]. میرحسینی در ۱۳۷۷ در پژوهش خود نتیجه‌گیری می‌کند که نوسوادان در مسائل مربوط به امور دینی بیش‌ترین نیاز را ابراز داشته‌اند [۱۹].

۸- تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال هشتم پژوهش نشان داد که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات شغلی کم‌تر از سطح متوسط است عمده‌ترین مؤلفه‌های این نیاز به ترتیب اولویت شامل رعایت مسائل ایمنی و بهداشت در محیط کار، به کارگیری صحیح ابزار کار، آشنایی با مقررات مندرج در قانون کار و فن‌آوری‌های جدید است. عابدی در ۱۳۷۰ در پژوهش خود به این نتیجه رسیده است که محتوای آموزشی با توجه به نیازهای شغلی سوادآموزان نیاز به تجدید نظر دارد [۸]. عزیزی در ۱۳۷۰ بیان می‌دارد که عدم تجانس سنی و شغلی سوادآموزان در کلاس‌های درس سبب شده است که نوسوادان دوباره به بیسوادی رجعت کنند [۲۷]. نتایج پژوهش حمیدی‌زاده در ۱۳۷۱ حاکی از آن است که کتاب‌هایی که دارای کاربرد عملی در زندگی روزمره نوسوادان است بهترین کتب تشخیص داده شده‌اند [۲۶]. همچنین فولیزی در ۱۹۹۰ در گزارش تحقیق خود بیان می‌کند که همگی بزرگسالان اظهار داشته‌اند به استفاده از کامپیوتر برای بهبود خواندن و نوشتن علاقمند هستند [۱۱].

۹- مقایسه نظرات نوسوادان بر اساس عوامل دموگرافیک (محل سکونت، جنسیت، سن، مجرد و تأهل و دوره‌های تحصیلی) در چند مورد تفاوت معناداری را نشان داد. تفاوت بین نظرات نوسوادان مرد و زن معنادار بوده و نوسوادان مرد بیش‌تر نیاز دینی و شخصی را مد نظر قرار داده‌اند در صورتی که نوسوادان زن بیش‌تر بر نیاز بهداشتی و دینی تأکید ورزیده‌اند. لازم به ذکر است که نوسوادان زن و مرد

را جهت شرکت در کلاس‌ها مورد بررسی قرار داد دریافت که رسیدن به هدف شخصی یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های آنان بود [۱۲]. اصلانیان و بریکل در ۱۹۸۶ به این نتیجه رسیدند که ۸۳ درصد از نوسوادان ایجاد تحرک در زندگی را انگیزه اساسی شروع به یادگیری می‌دانند [۱۳]. مک‌گیونی در ۱۹۹۰ یکی از بزرگ‌ترین موانعی که سبب عدم مشارکت افراد در دوره‌های آموزشی می‌شود را عدم اعتماد به نفس نوسوادان ذکر می‌کند [۱۴]. نتایج پژوهش لیچ در ۱۹۹۲ نشان داد که نوسوادان به مطالعه موضوعاتی که دانش آن‌ها را بهبود بخشد و موقعیت شخصی آن‌ها را در موارد کاربردی ارتقاء دهد، علاقمند هستند [۱۶]. می‌یرز در ۱۹۹۶ به رشد شخصی در برنامه‌های آموزش غیررسمی بزرگسالان تأکید می‌کند [۱۷].

۶- تجزیه و تحلیل یافته‌های مربوط به سؤال ششم پژوهش نشان داد که میزان نیاز نوسوادان به مطالعات هنری کم‌تر از سطح متوسط است. عمده‌ترین مؤلفه‌های این نیاز شامل صنایع دستی، اصول خیاطی، خوشنویسی، نقاشی و معماری سنتی است. نتیجه این سؤال با پژوهش جامی‌زاده میمندی در ۱۳۷۰ هماهنگ است. وی نیازهای آموزشی نوسوادان دوره‌های تحصیلی مقدماتی و تکمیلی را در چهار گروه بهداشت و تغذیه، کارهای هنری، ازدواج و تنظیم خانواده، دینی و اخلاقی مورد بررسی قرار داد. ولیکن گروه‌های پاسخگو هیچ‌کدام نیاز هنری را تأکید نکردند [۱۸]. از طرف دیگر حمیدی‌زاده در ۱۳۷۱ در پژوهش خود بیان می‌دارد که اکثریت زنان کتاب‌هایی در مورد مسائل خیاطی را به‌عنوان انتخاب نخست جهت مطالعه برگزیده‌اند [۲۶].

۷- بررسی یافته‌های مربوط به سؤال هفتم نشان می‌دهد که میزان نیاز سوادان به مطالعات دینی بیش از سطح متوسط است و عمده‌ترین مؤلفه‌های این نیاز به ترتیب اولویت شامل آشنایی با اصول و فروع دین، احکام و رساله‌ها و توانایی در خواندن قرآن بوده است. جامی‌زاده میمندی در ۱۳۷۰ پس از بررسی نیازهای

نوسوادان دوره تکمیلی بیش تر از پایانی بوده است و میزان نیاز هنری نوسوادان دوره تکمیلی کم تر از دوره های پایانی و پنجم بوده است. همچنین نیاز بهداشتی نوسوادان دوره تکمیلی کم تر از دوره پایانی و پنجم است.

۱۰- با توجه به مندرجات جدول ۱۴، F مشاهده شده در سطح $p \leq 0/01$ معنادار بوده و بنابراین نیاز نوسوادان در خصوص موارد یاد شده یکسان نیست. به عبارت دیگر بیش ترین نیاز مربوط به نیاز دینی، بهداشتی، شخصی، اجتماعی به ترتیب با میانگین های ۳/۵۳، ۳/۴۵، ۳/۲۱، ۳/۱۰ است و کم ترین نیاز نوسوادان مربوط به نیاز هنری، فرهنگی، اقتصادی و شغلی با میانگین های ۲/۴۷، ۲/۵۲، ۲/۸۴ و ۲/۸۸ است. نتایج این سؤال پژوهش با تحقیق حسینی در ۱۳۷۷ همسو است. وی در پژوهش خود بیان می کند که نوسوادان در زمینه مسائل بهداشتی و امور دینی بیش ترین نیاز را ابراز داشته اند [۱۹].

در این قسمت با توجه به نتایج پژوهش حاضر و نتیجه گیری های به عمل آمده پیشنهاد های زیر ارائه می گردد:

۱- ارسال محتوای آموزشی غیر قابل برگشت از قبیل بروشور و نشریات در قالب پیام های آموزشی و فرهنگی با مشارکت سایر دستگاه های اجرایی به طور مداوم پیگیری شود و در آن نیاز های نوسوادان پوشش داده شود.

۲- تدارک برنامه های پیگیر و تهیه مواد خواندنی متنوع و ساده که با مشاغل و نیاز های گروه های مختلف مرتبط بوده و به طور رایگان در دسترس نوسوادان قرار گیرد.

۳- برگزاری کلاس های آموزشی برای نوسوادان از جمله کلاس های آموزش خیاطی، آشپزی، گلدوزی و مراقبت های بهداشتی با بهره گیری از مهارت های نوسوادان و امکانات موجود منطقه می تواند گامی در جهت پیشرفت و ارتقاء سطح آگاهی نوسوادان در زمینه های مورد نیاز آن ها باشد.

نیاز هنری را کم تر مورد توجه قرار داده اند. نکته قابل توجه در این بررسی این است که نوسوادان مرد و زن هر دو تأکید بیش تری را بر روی نیاز دینی اعلام کرده اند و خواهان تدارک برنامه هایی در این زمینه شده اند که باید مورد توجه دست اندرکاران قرار گیرد. تفاوت بین نظرات نوسوادان بر حسب محل سکونت (شهری و روستایی) در خصوص نیازها معنادار نبوده است. آن ها انواع نیازها را به طور یکسان مورد تأیید قرار داده اند. تفاوت بین نظرات نوسوادان با توجه به گروه های سنی در خصوص نیاز بهداشتی، هنری، شخصی و دینی معنادار بوده است. بنابراین بین نیازهای نوسوادان با توجه به گروه های سنی آنان در خصوص نیازهای مذکور تفاوت وجود دارد. نتایج حاصل از اجرای آزمون توکی در خصوص این نیازها حاکی از این است که میزان نیاز بهداشتی گروه سنی زیر ۲۰ سال کم تر از ۳۰ تا ۳۹ سال است و میزان نیاز شخصی نوسوادان گروه سنی ۴۰ سال به بالا بیش تر از نوسوادان گروه سنی کم تر از ۲۰ سال و ۳۰ تا ۳۹ سال بوده است. در خصوص نیاز هنری می توان بیان کرده که نوسوادان گروه ۳۰ تا ۳۹ سال نسبت به نوسوادان ۴۰ سال و بالاتر، نیاز بیش تری را در این زمینه بیان کرده اند. همچنین نیاز دینی نوسوادان زیر ۲۰ سال کم تر از ۳۰ تا ۳۹ سال و ۴۰ سال به بالا است و میزان نیاز نوسوادان ۲۰ تا ۲۹ سال کم تر از ۴۰ سال به بالا بوده است. نکته قابل توجه در این زمینه این است که نوسوادان در سنین بالا نیاز دینی و نیاز بهداشتی را بیش تر از نوسوادان کم سن تر ابراز کرده اند. مقایسه میانگین نمره نیازهای نوسوادان بر حسب مجرد و متأهل نشان داد که میزان نیاز دینی نوسوادان متأهل بیش تر از نوسوادان مجرد است و بین سایر نیازهای نوسوادان مجرد و متأهل تفاوت معناداری وجود ندارد. تفاوت بین نظرات نوسوادان با توجه به دوره های تحصیلی (تکمیلی، پایانی، پنجم و گروه پیگیر) در خصوص نیازهای شخصی، بهداشتی و هنری معنادار بوده است. بر اساس نتایج آزمون آماری توکی میزان نیاز شخصی

منابع

۱. عباس‌زادگان، سیدمحمد و ترک‌زاده، جعفر (۱۳۷۹) نیازسنجی آموزشی در سازمان‌ها. تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
۲. فتحی‌واجارگاه، کوروش (۱۳۷۶) درآمدی بر برنامه‌ریزی آموزش ضمن خدمت کارکنان. تهران: مؤسسه انتشاراتی سرآمد کاوش.
۳. گروه نویسندگان (۱۳۷۲) آموزش بزرگسالان در کشورهای گوناگون. ترجمه: هادی فرجامی. انتشارات: آستان قدس رضوی، چاپ اول.
۴. صباغیان، زهرا (۱۳۷۱) مسائل و مشکلات سوادآموزی در ایران. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول.
۵. برنارد، لاول (۱۳۷۶) حافظه و یادگیری. ترجمه: غلامرضا احمدی. تهران: ققنوس، چاپ سوم.
۶. صابری، عباس (۱۳۸۱) بررسی نیازهای آموزش کارکنان شرکت پالایش نفت اصفهان به‌منظور تدوین برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
۷. دلور، ژاک (۱۳۷۵) آموزش برای فردا. پیام یونسکو، شماره ۳۱۱، تیرماه. صص ۱۱-۶.
۸. عابدی، لطفعلی (۱۳۷۰) بررسی راه‌های متناسب‌سازی برنامه سوادآموزی با نیازها و شرایط سوادآموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه اصفهان، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
۹. مرکز فرهنگی، آسیایی یونسکو (۱۳۷۳) راهنمای نوین تهیه و تولید مواد آموزشی. ترجمه: حسن موفقی. تهران: مؤسسه بین‌المللی روش‌های آموزش بزرگسالان.
۱۰. اجنتالید، جانسون آنتون (۱۳۷۱) سوادآموزی بزرگسالان در جهان سوم. ترجمه: مرتضی مشتاقی. انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
11. Forlizzi, L. (1990) An Assessment of the Educational Need and Interests of Older Low – Literate Adults. *Adult Literacy and Basic Education*, V. 14. 3. p: 204.
12. Burgess, P.D. (1984) *The Educational Orientations of Adult participants in Group Educational Activities*. Unpublished Doctoral Thesis, University of Chicago.
13. Aslanian, C. B and Brickell, H.H. (1986) *Americans in Transition: Life Changes and Reasons for Adult Learning*. in *Future Directions for a Learning Society*, New York, College Board.
14. Mc Givney, U. (1990) *Access to Education for Non – Participant Adults Leicaster NIACE*.

۴- با توجه به نتایج پژوهش حاضر نیاز دینی نوسوادان از جمله نیازهایی است که نوسوادان بیش از سطح متوسط آن‌را ابراز داشته‌اند، لذا تدارک برنامه‌های آموزشی دینی با همکاری روحانیون محلی می‌تواند گامی مؤثر در جهت ارتقاء سطح دانش دینی و مذهبی نوسوادان باشد.

۵- با توجه به نتایج پژوهش حاضر اکثر نوسوادان خواهان آشنایی با الگوهای مناسب رفتار در خانواده و راه‌های مقابله با سرخوردگی و ناکامی بوده‌اند. بدین‌منظور، پیشنهاد می‌گردد در کنار کلاس‌های آموزشی در نقاط شهری و روستایی هر ماه کلاس‌های آموزش خانواده تشکیل گردد و با بهره‌گیری از مدرسین مجرب اطلاعاتی در اختیار نوسوادان قرار داده شود.

۶- با توجه به نتایج تحقیق که نوسوادان نیاز به مطالعات اجتماعی، بهداشتی، شخصی و دینی را بیش‌تر از سطح متوسط بیان کرده‌اند و با توجه به علایق مطالعاتی نوسوادان پیشنهاد می‌شود دست‌اندرکاران آموزش بزرگسالان با دعوت کارشناسان و صاحب‌نظران اقدام به برگزاری کارگاه‌های آموزش در سطح محلی و منطقه‌ای کنند. نوسوادان در این کارگاه‌ها می‌توانند پس از ارائه نظراتشان درباره مسائل و مشکلات پیرامون خویش و درباره محیط و تصاویر مطالب در دست تولید بحث و تبادل نظر کنند.

۷- ترویج فرهنگ مطالعه در بین نوسوادان و برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی با موضوعات مناسب در هر دوره و تقدیر از افراد شرکت‌کننده می‌تواند گامی مؤثر در جهت رفع نیازهای مطالعاتی نوسوادان باشد.

۸- از خدمات آموزشیارانی بهره گرفته شود که با مسائل مرتبط با شغل و حرفه نوسوادان شرکت‌کننده در کلاس‌ها آشنایی کافی داشته باشند.

۲۳. ملیانی، علی (۱۳۷۸) بررسی عدم استقبال بیسوادان عشایر از دوره‌های آموزشی نهضت سوادآموزی از دیدگاه آموزشیاران در شهرستان‌های فریدون‌شهر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
۲۴. رفیع‌پور، فریدون (۱۳۶۴) جامعه روستایی و نیازهای آن. تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۱۴.
۲۵. مانی، مریم (۱۳۷۶) بررسی نیازهای آموزشی زنان روستایی در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع تبدیلی در روستاهای تابع استان اصفهان و ارائه پیشنهاداتی جهت برنامه‌ریزی آموزشی آنان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
۲۶. حمیدی‌زاده، محمدرضا (۱۳۷۱) طرح مطالعاتی بررسی نیازهای بزرگسالان برای کاربرد آن در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های آموزشی. تهران: مؤسسه بین‌المللی روش‌های سوادآموزی بزرگسالان.
۲۷. عزیزی، نعمت‌الله (۱۳۷۰) بررسی علل رجعت به بیسوادی از نظر نوسوادان استان کردستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی. دانشگاه اصفهان، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
15. Lasway, Rest, B.P. (1992) Barriers to participation of New Literate Adults in the Post – Literacy Programme in Tanzania. Toronto: University of Toronto. p: 346.
16. Leach, A. (1992) Reading Interests of Newly Literate Black Adults Within the Durban Metropolitan Region. South African Journal of Library and Information Science. Vol. 60. pp: 47-52.
17. Meyers, Clifford, T. (1996) A Vehicle for Development: Theory and practice in case Studies in Nepal. Massachusetts: University of Massachusetts.
۱۸. جامی‌زاده‌میمندی، مسعود (۱۳۷۰) بررسی نیازهای آموزشی نوسوادان بزرگسال سراسر کشور. تهران: معاونت آموزش نهضت سوادآموزی، مدیریت آموزش مداوم.
۱۹. میرحسینی، زهره (۱۳۷۷) بررسی نیازها و علایق مطالعاتی نوسوادان نیمه دوم، ۱۳۷۵. پایان‌نامه دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
۲۰. سرایی، حسن (۱۳۷۲) مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق. تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
۲۱. سرمد، زهرا، بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۷۶) روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگه.
22. Bhola, H.S. (1984) Campaigning for Literacy, Paris, UNESCO.